

tom je uništio jedinstvo kraljevine Hrvatske i Slavonije. U zagrebačkom su se distriktu nalazile hrvatske županije (Varaždinska, Zagrebačka i Križevačka), jedna slavonska županija — Požeška i ugarska županija Zala. Ostale dvije slavonske županije (Virovitička i Srijemska) pridružene su pečkom distriktu zajedno s tri ugarske županije. (U knjizi se nalazi karta distrikata.) Prema autorovu je mišljenju snaga otpora u pojedinim županijama djelomično ovisila o omjeru plemstva u ukupnom stanovništvu. Veća gustoća plemstva poticala je snažniji otpor jozefinskom sustavu. [Taj se omjer može (približno?) utvrditi samo za muško stanovništvo jer žene plemkinje nisu popisane.] Od županija Hrvatske i Slavonije jedino su Zagrebačka i Križevačka županija imale natprosječni udio plemstva u Ugarskoj sa 7,2 odnosno 7,3%, Varaždinska se nalazila ispod prosjeka s 1,2%. Slavonske su županije znatno ispod prosjeka s 0,1—0,2% od ukupnoga muškoga stanovništva. Iako su Zagrebačka i Križevačka županija imale razmjerno velik udio plemstva (zacijelo zbog brojnog seljačkog plemstva), one su kao i slavonske županije bile lojalne vladaru.

Prema autorovim podacima o stanju regrutacije u pojedinim županijama, može se zaključiti da su županije zagrebačkog distrikta imale najveće zaostatke pri postavljanju regruta. Naposlijetku H. je utvrdio da su hrvatsko-slavonske županije pripadale najlojalnijim županijama, ali se u razdoblju krize to držanje počelo mijenjati. Iako su županije zagrebačkog distrikta ostale uglavnom suzdržljive, one su prihvatile opću stalešku solidarnost.

Autor pokušava odgovoriti na mnogo raspravljano pitanje (u mađarskoj literaturi) treba li ocijeniti prosvijećeni apsolutizam Josipa II kao element modernizacije a staleški otpor kao konzervativno držanje ili obratno, je li Josip II utjevljenje habsburškoga nasilnog centralizma a staleži braniči samostalne Ugarske. Smatra da je pobjeda tradicionalnih, avitičkih staleško-feudalnih predodžbi kočila modernizaciju u Ugarskoj, ali je očuvala posebnost zemalja krune sv. Stjepana. Josip II htio je moderne preobrazbe koje su propale jer su dekretirane odozgo bez procjene onoga što se može ostvariti, a svaka je od njih pogodila jedan za drugim sve društvene slojeve. Zato je taj vladar, prema autoru, zastupnik krute apsolutističke državne sile. No u toku 19. stoljeća probile su se i jozefinske ideje i staleške koncepcije o samostalnosti Ugarske.

Zbog bogatstva obavijesti i socijalno-historijskog pristupa, knjiga H. Haselsteinerja je nužno štivo za svakoga tko želi upoznat razdoblje Josipa II i njegove posljedice u Ugarskoj i Hrvatskoj.

Mirjana Gross

M. M. FREJDENBERG, DUBROVNIK I OSMANSKAJA IMPERIJA. Nauka. Moskva 1984, 286 str. s ilustracijama

Ovo je prva knjiga o dubrovačko-turskim odnosima na ruskom jeziku. Ona, međutim, prekoračuje taj okvir, pa je, zapravo, solidan pregled povijesti Dubrovnika kao grada-države u njegovu totalitetu. Podijeljena je na 7 poglavlja, pa ćemo njihovim slijedom izložiti sadržaj.

U prvoj glavi su opći geografski elementi s osvrtom na današnju ulogu Dubrovnika. Slijedi prikaz osnutka grada (prema Konstantinu Porfirogenetu), raspored gradskih četvrti, širenje po kopnu i otocima i glavni događaji od IX do pol. XIV st., unutrašnji pravni poredak temeljen na Statutu, notarske knjige i njihova važnost za upoznavanje komunalnog života. Gospodarski život dijeli na gradski s njegovom privredom i izvangradski u kojem su seljaci zakupnici i kmetovi. Pita se kako je tekao etnički razvoj od prvotnih Dubrovčana Romana do sadašnjih koji se osjećaju Hrvatima. Odgovara da se odvijao postupno. Tijekom vremena sla-

venski jezik prodirao je u gradsku jezgru preko žena i svećenika kao propovjednika i ispovjednika. Romanski jezik živio je i dalje kao službeni. Premda su se u trgovačkim poslovima služili talijanskim, tada međunarodnim jezikom na Sredozemlju, Dubrovčani 1446. odlučno izjavljuju da nisu Talijani, nego Dalmatinci. Slavenski utjecaj odrazio se u dubrovačkom nasljednom i obiteljskom pravu. Autor dalje ukratko raspravlja o demografskim pitanjima; pomoru stanovništva od epidemija, posebice kuge; zdravstvenoj zaštiti; ljekarništvu; bolnicama; karanteni; lazaretima.

U 2. glavi »Posljednji vijek nezavisnosti« prati kako se građevinski i arhitektonski popunjavao i od drvenog prerastao u kameni sa svojim popratnim spomenicima i drugim komunalnim zahvatima (kanalizacija, vodovod, škole, utvrde). Konstatira da se od druge pol. XIV st. u Dubrovniku razvija jaka obrtnička djelatnost, koja nadvisuje ostale dalmatinske gradove po vrstama obrta i specijalnostima. Napominje da bi toj grani proizvodnje trebalo obratiti više pažnje i vrednovati je i s umjetničkog stajališta. U trgovačkom pogledu, nastavlja autor, Dubrovnik stupa na sredozemnu scenu kao trgovački partner talijanskim gradovima. Preko trgovačkih ugovora objašnjava širinu i dubinu dubrovačkoga pomorskog i kopnenog dometa s konkretnim nabranjem artikala razmjene, količine novčanog prometa, podrijetla robe i sl. Robni protok zahtijevao je i brigu o putovima. Tumači koji su bili glavni putovi, organizaciju prijenosa robe, trajanje putovanja ili plovidbe i druge pojedinosti. U prikazu socijalne gradske strukture drži se dosadašnjih, već uvriježenih, sustava. Vlastela su glavni nosioci gospodarskog života, ujedno i sloj koji vlada. Podrijetlo im je u bogatstvu i ulozi u gradskoj upravi. »No, u načelu bogatstvo, znanje i monopolsko pravo na vlast, napokon, osobna upornost, nastojanje odlikovali su taj tanak sloj gradskog stanovništva« (63). Pored njih su građani (cives), zatim obrtnici sa svojim bratovštinama, zemljoradnici i ostali pučki slojevi, te robovi, svećenici i redovnici.

»Turski strah« je naslov 3. glave. Autor objašnjava kako je došlo do te izreke i kako su prvi turski prodori na Balkan odjeknuli u našim krajevima, posebice u Dubrovniku. obraća pažnju na tursko naoružanje i vojnu organizaciju. Dubrovčani su, nastavlja, rano došli u dodir s Turcima, još 1388, a 1399. dobili su i prve privilegije. Kronološki niže kako su se ti odnosi razvijali u XV st., padove i uspone u pregovorima i privilegijama. Podvlači da je prijelomna godina bila 1442. kad su Dubrovčani sklopili, kako autor pretpostavlja, prvi podanički ugovor prema Turcima. Istodobno Dubrovčani usklađuju odnose s bližim i daljim susjedima: bosanskim velikašima, srpskim despotima, papom, ugarsko-hrvatskim vladarima, pa i sa sve nemoćnijim Bizantom. Dubrovčani igraju dvostruku ulogu: surađuju sa Zapadom i dodvoravaju se Turcima. God. 1478. ustaljuje se godišnji harač na 12.500 dukata. Unatoč ugovorima, Dubrovčani ne vjeruju novim susjedima. Utvrđuju, proširuju zidine, kule i bastione: Minčetu, Revelin, Bokar i druge. Do sredine XVI st. dubrovački fortifikacijski sustav, uključujući Ston i Soko u Konavlima, bio je završen. Autor se još zadržava na prikazu dubrovačkog naoružanja i organizaciji turske vlasti u Bosni.

U 4. glavi uvodi nas u »Burni šesnaesti vijek« prikazujući dubrovačku upravu (tekst je pisao zajedno s A. V. Černjšovim), zatim Mletačku Dalmaciju (tekst je I. G. Vorobjevoj) za koju konstatira da je pala u gospodarsku stagnaciju. Dubrovačko unutrašnje uređenje nije se promijenilo poslije prodora Turaka jer se ovi u nj nijesu miješali. Prikazuje kako je teklo međusobno dopisivanje, ceremonijal isplate harača, provođenje neutralnosti, obavještanje Zapada i sultana o prilikama u njihovim područjima, liječničke, obrtničke usluge i druge susjedske veze sa zaleđem, bakšiša, podmićivanja itd. Prelazi zatim na opće prilike; tursko napredovanje i osvajanje od pada Beograda do drugog pada Klisa 1596. uključujući u te neprilike položaj i snalažljivost Dubrovnika.

»Hodite (trgujte) slobodno po svoj zemlji mojega carstva« naslov je 5. glave u kojoj raspravlja o trgovini u onoj najvećoj dubrovačkoj ekspanziji od 1500. do 1580. Zato ovdje piše o vrstama novca koji je kolao, njegovu odnosu prema drugim valutama, promjenama nastalim u dubrovačkom izvozu-uvozu kad je počela padati vrijednost novca, u prvom redu turske akće potkraj XVI st., spletkarenju Venecije protiv Dubrovnika, otvaranju »skele« 1592. u Splitu i njezinim posljedicama, uzrocima pada i zastoja trgovine potkraj XVI st. Iznimno je značenje monopolnog izvoza soli iz Dubrovnika u zaleđe, jer se njome nadoknađivao uvoz žitarica, i odgovara zašto su još posebice trgovali tekstilom i kožom. Ta četiri artikla, po autoru, glavni su sadržaji dubrovačke trgovine. Trgovački predstavnici u zaleđu bili su dubrovački građani s prebivalištima u važnijim trgovima i trgovištima. Tu su formalni kolonije uživajući posebnu pravnu zaštitu. Tijekom vremena mijenjala se njihova gospodarska i društvena struktura. U lučkim sredozemnim gradovima poslovali su brojni dubrovački konzuli. Široka razmjena trgovine zahtijeva dobru mornaricu sa solidnim brodovima. Ukratko, stoga, opisuje vrste brodova, broj posade, razmještaj brodogradilišta, prihode od pomorstva i sl.

U 6. glavi »Ljudi oštrog uma i plamenog duha« prati kretanje stranaca po Dubrovniku, njihov smještaj i boravak, sudbinu i ustrojstvo dubrovačkog plemstva, izumiranje i primanje novih obitelji u njihov stalež poslije 1667, položaj građana, standard i odgoj. Posebice se zadržava na dubrovačkoj književnosti i njezinim predstavnicima, bibliotekama, knjigama koje se čitaju, kazalištu, vjerskom životu.

Konačno 7. glava »Zalazak« slijedi što se događa u XVII i XVIII st. u doba krize Osmanskog carstva i našim ratovima za oslobođenje sa ulogom hajduka i uskoka, uspjeh dubrovačke diplomacije u suprotstavljanju Kara-Mustafi i novoj orijentaciji dubrovačke politike nakon opsade Beča 1683. i mira u Sr. Karlovcima, povlačenje dubrovačke trgovine s Balkana, jačanje trgovačke mornarice od pol. XVIII st. Posebni je odjeljak o odnosima Dubrovnika s Rusima s naglaskom na kulturnim vezama i epizodi s admiralom Orlovom. Završava s prikazom kraja postojanja Republike.

Ovo je dobar sumaran prikaz dubrovačke povijesti, koji se, inače, kreće u poznatim premisama. Spomenuo je što se u Dubrovniku zbivalo i kako su tekli pojedini događaji. Zaključci koje donosi rezultat su, velikim dijelom, sinteza naših istraživača, koje korektno navodi. Ovom knjigom je upotpunio informativnu literaturu na jednom svjetskom jeziku o ovom hrvatskom gradu-državi. Pokraj djela F. W. Cartera, Dubrovnik (Ragusa) A Classic City-state, 1972. i B. Krekića, Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries: a City between East and West, 1972. na engleskom, te J. Rapacke, Rzeczpospolita Dubrownicza, 1977. na poljskom, evo i sukusa dubrovačke povijesti na ruskom jeziku.

Neke tiskarske greške, kao npr. Benino umjesto Bonino (str. 41) zanemarive su. Premda je literatura selektivna, jer se drugačije i ne može pisati o Dubrovniku, ipak se moglo naći mjesta za djelo M. Demovića, Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj Republici od početka XI do polovice XVII st., Zagreb 1981, kao i sintezu Vl. Koščaka, Posljednje razdoblje Dubrovačke Republike. Forum 10—11, Zagreb 1976.

Uz korištenje naše literature, autor je pojedine događaje, povijesna kretanja i zbivanja tumačio umiješvi poglede i rezultate sovjetske historiografije. Tako smo se upoznali sa stajalištima i dometima njihovih dostignuća.

Josip Lučić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.